
Rimëkëmbja është e Gjelbër: Përfitimi nga Eficienca e Energjisë për Sektorin Privat

Analizë Politikash

03/2021

Rimëkëmbja është e Gjelbër: Përfitimi nga Eficienca e Energjisë për Sektorin Privat

Autor: **Instituti për Politika Zhvillimore (INDEP)**

Programi: **Zhvillimi i Qëndrueshëm**

Publikim: **Mars, 2021**

Foto e ballinës: **Pexels/Pixabay**

Zhvillimi i Qëndrueshëm
Sustainable Development

Institute for Development Policy –(INDEP)

Botim i Institutit për Politika Zhvillimore (INDEP). Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Asnjë pjesë e këtij botimi nuk guxon të riprodhohet, të ruhet në ndonjë sistem të të dhënave apo të transmetohet, në asnjë formë apo mënyrë, pa pëlqim paraprak nga botuesi. Botimi mund të shpërndahet në formë elektronike, por vetëm në tërësi dhe vetëm për qëllime jokomerciale.

Mbështetur nga:

Ky publikim u mbështet nga Friedrich Ebert Stiftung (FES), zyra në Prishtinë. Përmbajtja e këtij dokumenti, duke përfshirë opinionet e shprehura, jo domosdoshmërisht reflektojnë ato të donatorëve të INDEP, stafit të tyre, bashkëpunëtorëve apo Bordit.

Përmbajtja

1. Hyrje	2
2. Paketë stimuluese COVID-19 në Kosovë	2
2.1 Paketë Emergjente Fiskale.....	5
2.2. Ligji dhe Programi i Rimëkëmbjes Ekonomike (në vazhdim).....	7
Masat që prekin sektorin e energjisë.....	7
2.3. Paketë Emergjente Ekonomike (Komuna e Prishtinës).....	12
3. Sektori i Biznesit në Kosovë.....	13
4. Skema e investimeve	14
4.1. Struktura e Financimit.....	15
4.2. Ndikimet ekonomike, mjedisore dhe sociale.....	17
4.3. Kosova dhe BE-ja.....	19
5. Rekomandimet	20
5.1 Priorizimi i investimeve të EE në Buxhetin e Shtetit.....	20
5.2. Sigurimi në kohë i financimit të projektit IFI.....	21
5.3. Vendimmarrje e përgjegjshme në mbështetje të infrastrukturës së BRE-ve.....	22
6. Përfundime dhe Rekomandime.....	22

1. Hyrje

Pandemia COVID-19 ka pasur një ndikim pozitiv në mjedis, me emisione më të ulëta të CO₂ si shkak i përdorimit të zvogëluar të energjisë në një nivel global. Sidoqoftë, si rezultat i vendimeve qeveritare për distancimin shoqëror, ajo ka ardhur me një çmim të madh në blloqet ndërtimore të shoqërisë sonë: aktiviteti social dhe ekonomik - përmes mbylljes së një numri biznesesh - mikro deri te të mesmet, dhe ndalimi i shumë veprimtarive e aktiviteteve thelbësore. Përkundër mbështetjes financiare nga Qeveria e Kosovës përmes Pakos Fiskale të Emergjencës dhe programeve të saj për Rimëkëmbjen Ekonomike, stimulimi i ekonomisë mbetet një sfidë dhe shërben si një rikujtim në përmirësimin e investimeve mjedisore më herët sesa pastaj të mbesin vonë.

Me investime të mëdha në të kaluarën dhe me investimet që janë ende duke vazhduar në masat e efijencës së energjisë (EE) në sektorin publik përmes donatorëve të dyanshëm, Institucioneve Ndërkombëtare Financiare (INF) dhe Qeverisë së Kosovës (QeK), kohërat e COVID-19 kanë vërtetuar se sektori i biznesit, formal dhe joformal, luan një rol kyç në ekonominë tonë. Prandaj, është pikërisht ky sektor që ka nevojë për mbështetje qeveritare, veçanërisht përmes investimeve me kthim relativisht të shkurtër në investime, siç janë masat e EE-së. Për shkak se ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme (NMVM) përfaqësojnë një pjesë të madhe të sektorit privat në vend, kontributet e tyre në zhvillimin social dhe ekonomik nuk janë të papërfillshme dhe se përmirësimi i performancës së energjisë së tyre do të ndikojë drejtpërdrejtë në përfitimin e NMVM-ve si dhe gjithë shoqërisë.¹ Si të tilla, ato shërbejnë si një mjet i rëndësishëm për arritjen e Objektivave të Zhvillimit të Qëndrueshëm (OZHQ), përkatësisht rritja ekonomike e qëndrueshme, energjia e përballueshme dhe e pastër, inovacioni, dhe konsumi i përgjegjshëm, pos tjerash.

Qëllimi i këtij punimi është të propozojë një skemë që do të miratohet nga Qeveria e Kosovës, Institucionet Ndërkombëtare Financiare dhe KEEF në një përpjekje për të rritur ekonominë në një periudhë afatshkurtër dhe afatmesme, duke dhënë një impakt të madh në mjedis dhe shoqëri me implikime në gjenerata. Si i tillë, siguron një pasqyrë të mbështetjes qeveritare të sektorit deri më tani dhe përshkruan një përshkrim të sektorit, pikat e mundshme të ndërhyrjes në EE-së, dhe rekomandimet për funksionalizimin e një skeme të tillë si pjesë e çfarëdo programi të rimëkëmbjes ekonomike që do të ndërmerret gjatë vitit 2021.

2. Pakot stimuluese COVID-19 në Kosovë

Ashtu si pothuajse të gjitha vendet e tjera në botë u sfiduan nga pandemia e COVID-19, reagimi ndaj kësaj gjendje ishte kufizimi i aktivitetit shoqëror, në një përpjekje për të ndjekur

¹ Ke Liu, Clark, Brief Brief: Roli i ndërmarrjeve mikro-të vogla dhe të mesme në arritjen e SDG-ve, i disponueshëm në https://sdgs.un.org/sites/default/files/2020-07/Policy_Brief_MSMs_and_SDGs.pdf (shikuar në nëntor , 2020)

rekomandimet e Organizatës Botërore të Shëndetësisë mbi distancën shoqërore, e cila rezultoi në një rënie të ndjeshme të aktivitetit ekonomik. Pothuajse menjëherë, shumica e vendeve ndërhyjnë dhe i mbështetën financiarisht ato sektore që u prekën më shumë nga masat e ndryshme. Në Kosovë, masa të tilla u morën disa herë gjatë vitit 2020 dhe ato zakonisht ndoqën vendosjen e kufizimeve, të tilla si ora e ndalimit dhe orët më të shkurtra të punës, për të përmbajtur përhapjen e virusit brenda vendit. Në mars, prill dhe maj, Kosova pati reagimin e parë, që e përcjelli tek publiku vetëm pak para se të hynte në fuqi, duke shkaktuar kështu një ngërç ekonomik.

Përgjigja emergjente COVID-19 ka qenë e varur nga disa faktorë, ndër ta është edhe Buxheti i Konsoliduar i Kosovës. Cikli i buxhetit për Kosovën përcakton që aprovimi për një vit fiskal (i cili është i njëjtë me një vit kalendarik) duhet të bëhet në vitin paraprak. Si rezultat, planifikimi paraprakisht në vitin 2019 për vitin vijues me fokus në sektorin e shëndetësisë nuk ka qenë pjesë e kësaj. Megjithatë zgjedhjet u mbajtën në Tetor 2019, Buxheti për vitin 2020 u përgatit në Shkurt 2020, u votua në Parlament dhe u botua në Gazetën Zyrtare më 19 mars 2020, dhe në këtë buxhet nuk u llogarit fare financimi i përgjigjes ndaj pandemisë. Tabela 1 më poshtë ilustron dallimet në planifikimin e buxhetit ndërmjet viteve 2019 dhe 2021 për Ministrinë e Shëndetësisë dhe Universitetin dhe Shërbimin Klinik të Kosovës si institucione kyçe në të gjatë pandemisë.

Ndërsa pandemia filloi të përhapet në të gjithë Kosovën, me rastet e para që u shfaqën, më vonë gjatë po asaj jave kur edhe u miratua Buxheti për vitin 2020, Ministria e Shëndetësisë filloi të hartonte plane për të vlerësuar koston e përgatitjes së sistemit të kujdesit shëndetësor. Para kësaj, Ministria e Shëndetësisë kishte shuma të ngjashme të financimit për 2019 dhe 2020 me përjashtimet e rritjeve në mënyrë që të paguante paga më të larta, e cila supozohej të kryhej me Reformën e Administratës Publike (RAP) dhe ristrukturimin qeveritar që solli në shkrirjen e disa ministrive. Politikat dhe Shërbimet Sociale (PSHS) - një program në Ministrinë e Punës dhe Mirëqenies Sociale - iu shtua MSH-së së mëparshme në Buxhetin e vitit 2020 dhe kjo shpjegon rritjen e dukshme. Në thelb, rritja reale ndodhi në Rishikimin e Buxhetit 2020 kur programi i Politikave dhe Shërbimeve Sociale u hoq nga MSH dhe u mbajt buxheti.

<i>Shpenzimet e Shëndetit Publik</i>					
	Ministria e Shëndetësisë	Klauzola e investimeve	Shërbimi Spitalor dhe Klinik Universitar i Kosovës	Kujdesi Parësor	Gjithsej
2019	39,863,808	0	121,171,263	53,400,631	214,435,702
2020	50,855,125	2,000,000	118,714,402	61,688,512	233,258,039

2020 Review	51,076,501	31,600,000	117,086,364	61,688,512	261,451,377
2021	71,683,493	25,499,150	104,236,139	62,525,127	263,943,909

Tabela 1: Planifikimi i Buxhetit për Shëndetin Publik (burimi: Buxhetet për vitet fiskale 2019-2021)

Ngjashëm, në lidhje me buxhetimin e sigurimit shëndetsorë parësor, i cili bie nën përgjegjësinë e komunave, ka pasur një rritje të lehtë prej 8.3 milion euro gjatë takimit të Komitetit të Granteve në Prill 2019 i cili e bëri grantin shëndetsor më të lartë për të akomoduar rritjen e pagave². Duket qartë se pandemia solli ndryshime të konsiderueshme dhe sidestininim të shpenzimeve kapitale nga Institucionet Ndërkombëtare Financiare, si një formë alternative ndaj financimit të mëparshëm të të ardhurave shtetërore. Shpenzimet e përgjithshme publike në shëndetësi u rritën me 0.7% të PBB-së mbi bazë vjetore, duke përfshirë këtu edhe fondet për blerjen e vaksinave. Kjo tregon se shumica e pakove në përmbajtje kanë të bëjnë shumë më tepër me ekonominë dhe funksionet e shtetit në krahasim me rritjen e madhe të shpenzimeve shëndetsore.

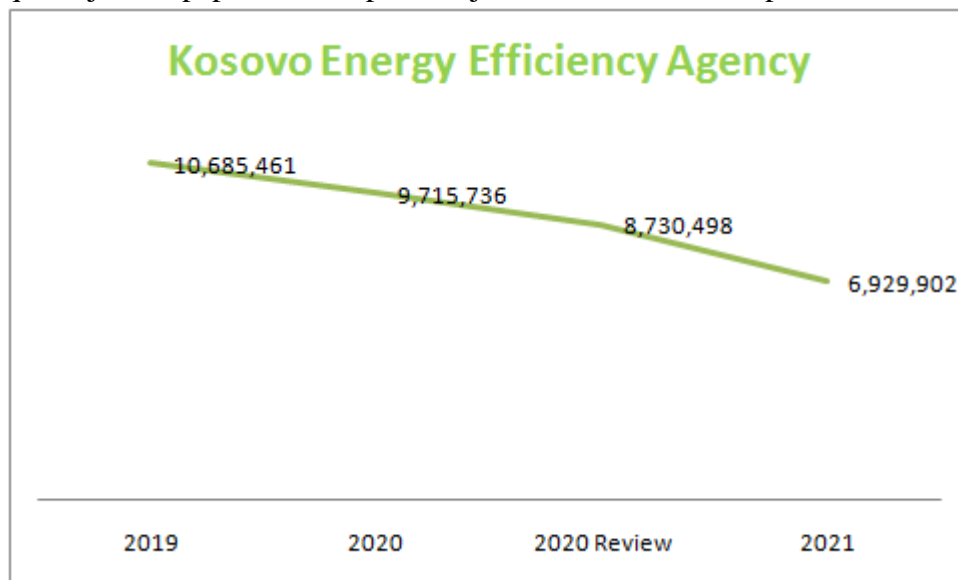
Investimet kapitale në vitin 2020 janë ndër më të prekurat pasi që implementimi i projekteve gjatë tremujorit të dytë të vitit 2020 ishin të bllokuara. Përderisa raporti vjetor financiar për vitin 2020 ende nuk është botuar, burim i informacionit është Raporti Nëntë Mujor Financiar për vitin 2020 vetëm një e katërta e shpenzimeve kapitale vjetore të buxhetuara janë ekzekutuar.³ Duke parë të dhënat historike, kjo është të paktën një e pesta më pak se në vitin e kaluar, ku deri në fund të vitit duhet të arrijë në 110 milion euro ose rreth 1.5 përqind të PBB-së. Shifrat tregojnë se deri në fund të Shtatorit, pothuajse 60 përqind e shpenzimeve nga 204 milion ishin për sektorin e transportit dhe shpronësimin, ndërsa rreth 18.5 përqind u shpenzuan për shkolla, spitale dhe ndërtesa të tjera publike. Fatkeqësisht, për kategorinë e fundit ka mungesë të dhënash mbi shumën e shpenzuar për rikonstruktimin dhe për atë se nëse investimi ekzistues publik po është duke zbatuar standardet më të fundit të eficiencës.

Duke u thelluar në shpenzimet e eficiencës së energjisë, vërehet se sektori i energjisë ndjek një trend të kundërt nga shëndeti publik në procesin e planifikimit të buxhetit. Siç tregon grafiku më poshtë, shpenzimet në Agjencinë e Eficiencës së Energjisë së Kosovës kanë pësuar rënie të shpejtë, ndërsa projekti i financuar nga Banka Botërore me Ministrinë e Ekonomisë dhe Mjedisit mbi riparimin e ndërtesave publike qendrore po i afrohet përfundimit të tij. Është e rëndësishme të theksohet se buxheti i paraqitur në grafik paraqet vetëm huanë e QeK nga Banka Botërore, shpenzimet për pagat e AEEK dhe subvencionimin e Fondit të Eficiencës së Energjisë së Kosovës.

² Procesverbal i Komitetit të Grantit, datë 23 Prill 2019 <https://mf.rks-gov.net/page.aspx?id=1,37> (qasur në: janar, 2021)

³ Ministria e Financave (2021), Raporti Financiar i Nëntëmujorit 2020, <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/86D0FC01-2D13-4A37-A2B8-57A88CE22E5D.pdf> (qasur në janar, 2021)

Përveç kësaj, vlen të përmendet fakti se ka disa fonde të buxhetuar komunale për periudhën e njëjtë, por që ato janë të papërfillshme pasi ato janë kumulativisht më pak se 100,000 euro në vit.

Grafiku 1: Buxheti i AEEK

Sipas informacionit të publikuar në buxhetet e njëpasnjëshme, qfarë nuk pasqyrohet dhe me gjasë do të ndodhë në periudhën afatmesme janë investimet e planifikuara të eficiences së energjisë në sektorin publik nga KfW, me mbështetjen e një granti të Qeverisë Gjermane dhe Kornizës së Investimeve të Ballkanit Perëndimor, i cili përfshin ndërtesat publike në katër komuna. Kjo më parë ishte përfshirë në buxhetet e këtyre komunave, por me kapacitetet implementuese të AEEK projekti ishte përballur me vonesa të konsiderueshme. I gjithë projekti, i cili filloi përgatitjen në 2013 është 5 milion euro në masat e EE dhe deri më tani nuk është kryer as një investim i vetëm.

2.1 Pakoja Emergjente Fiskale

Më 30 Mars 2020, 11 ditë pasi u botua Buxheti për vitin 2020, QeK miratoi Pakon Emergjente Fiskale (këtu e tutje referuar si PEF) afërsisht një muaj pas rasteve të para të raportuara të COVID-19 në vend.⁴ Qëllimi kryesor i 180 milionëve të alokuar nga PEF ishte adresimi i ndikimeve të pandemisë në ekonomi si dhe në grupet më të prekura brenda shoqërisë përmes 15 masave të ndryshme - nga përmbajtja dhe zbatimi i saj mund të vlerësojmë se ishte një pako shpëtimi. Të dhënat aktuale të disponueshme në shpenzimet e PEF janë në dispozicion vetëm deri më 30 shtator 2020. Nga 143.4 milion të shpenzuar, 22.3 shkuan për paga dhe shtesa për punonjësit publikë, 110.5 për subvencione dhe transferime dhe 10.6 për mallra dhe shërbime për të mbështetur kryesisht blerjet e Pajisjeve të Mbrojtjes Personale⁵. Më shumë se gjysma ose 75.1 milion e shumë

⁴ Zyra e Kryeministrit, (2020), Miratimi i Pakos Emergjente Fiskale, Prishtinë, në dispozicion në <https://kryeministri-ks.net/en/approval-of-emergency-fiscal-package/> (qasur në nëntor, 2020)

⁵ Ministria e Financave (2021), Raporti Financiar i Nëntëmuajorit 2020, <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/86D0FC01-2D13-4A37-A2B8-57A88CE22E5D.pdf> (qasur në janar, 2021)

totale të PEF (një mënyrë tjetër për ta parë atë është 1 përqind e Produktit të Brendshëm Bruto) ishte shpenzuar për subvencionimin / shpëtimin e ndërmarrjeve private dhe publike. Më shumë se 31 milion ose pothuajse 0.5 përqind e PBB-së shkuan në ndihmë sociale dhe pagesa të dyfishta të pensionit bazë. Nga këto të dhëna mund të vërehet se asnjë nga këto shpenzime nuk ka shkuar për të mbështetur investimet kapitale.

Përveç sektorit të shëndetësisë, vendimet e vazhdueshme qeveritare për mbrojtjen e shëndetit publik, të ngjashme me iniciativat në rajon dhe më gjerë, prekën ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme dhe bizneset e gastronomisë në një masë të konsiderueshme. Si rezultat, Pakoja siguroi mbështetjen vijuese për bizneset:

Emergency Fiscal Package

Support to businesses

Measure 1.3

Measure 1.3.1.: 170 Euros per employee for April and May, as a support to cover salary expenditures to employers

Measure 1.3.2.: Subsidized rent up to 50% of the rent value for small and medium enterprises, valid for the months of April and May

Measure 1.3.3.: Pension contributions paid for by the Government on behalf of the employers, valid for April and May

Measure 1.7.1.: 100 Euros per employee in grocery stores, bakeries, and pharmacies for April and May

Measure 1.7

Measure 1.10

Measure 1.10.1.: Financial liquidity for micro-enterprises and the self-employed through the Kosovo Credit Guarantee Fund (KCGF) in the amount of 10,000 Euros for 24 months

Measure 1.10.2.: Financial liquidity for companies that offer public services and that can demonstrate the need to cover emergency liquidity

Measure 1.14.: 130 Euros for two months for businesses that register employees with at least one year employment contract

Measure 1.14

Qeveria e re miratoi një Ligj për Rishikimin e Buxhetit për vitin 2020 i cili u publikua në 7 Gusht, 2020.⁶ Miratimi i Rishikimit të Buxhetit nga kabineti qeveritar mundësoi përfundimin e financimit për pothuajse gjysmën e kostos së vlerësuar fillimisht të Pakoja Emergjente Fiskale, në shuma afërsisht 180 milion euro. PEF ishte e një natyre shpëtimi dhe pati një impakt të vogël në zhvendosjen e ekonomisë drejt çdo tranzicioni dhe, ndoshta, vetëm mundësimi i qasjes në financim mund të ketë rezultuar në iniciativë të reja nga sektori privat. Duke pasur parasysh që implementimi varej nga ndryshimet legjislative që ndodhën më vonë, nuk kishte implementime të pasave 10.1 deri në Dhjetor 2020. Efektet e ndërhyrjes së Fondit Kosovar për Garanci Kreditore në investimet e masave të EE do të duhej të shqyrtoheshin më vonë gjatë vitit 2021.

Duhet theksuar se implementimi i PEF ishte i mundur vetëm pas Rishikimit të Buxhetit. Ky rishikim lejoi për herë të parë një fond brenda buxhetit që do të lejonte transferimin më të lartë se zakonisht brenda buxhetit të shtetit përmes vendimeve të qeverisë. Ky është një mekanizëm i ri, i konsideruar i rrezikshëm për financat publike në të ardhmen, që shtrihet më gjerë se ekuilibri i fuqive të parapara në Kushtetutë. Pavarësisht nga konsideratat ligjore dhe të tjera, ky mekanizëm hapi rrugën për alokimin e burimeve publike në pakot e Rimëkëmbjes Ekonomike që Qeveria mund të I zbatojë në të ardhmen.

2.2. Ligji dhe Programi i Rimëkëmbjes Ekonomike (në vazhdim)

Në mes të muajit Korrik 2020, QeK filloi procesin e konsultimit për e Ligjin e propozuar për Rimëkëmbjen Ekonomike.⁷ Miratimi i ligjit në Kuvend zgjati 5 muaj, periudhë kjo e cila është një periudhë e gjatë nëse një vend do të stimulojë me sukses ekonominë. Kjo vonesë erdhi pasi që partitë qeverisëse në Kuvend humbën shumicën dhe hezitimin e qeverisë për të përfunduar me shpejtësi negociatat me opozitën. Cilësisht, Ligji për Rimëkëmbje Ekonomike ndryshoi ndjeshëm me dispozitat që mandatojnë transferimin e fondeve tek bizneset dhe punëtorët si pakot e mëparshme, duke u përqëndruar më shumë në shpëtim sesa në rimëkëmbje. Një ndryshim që u mirëprit nga publiku i gjerë ishte se ky Ligj ndryshoi Ligjin për Pensionet ose Trustin pensional, duke i lejuar qytetarët të tërhiqnin 10 përqind të kursimeve të tyre. Në lidhje me lehtësinë e qasjes në financa, LRE kishte dispozita për shtrirjen e produkteve dhe mbulimin e Fondit Kosovar për Garanci Kreditore (FKGK).

Masat që prekin sektorin e energjisë

Edh pse jo si parim kryesor, LRE preku disa masa të tjera shtesë që do të lënë gjurmë në sektorin e energjisë. Një masë që përfshin heqjen e Rentës Minerare për kompanitë e minierave, duke

⁶ Kuvendi i Republikës së Kosovës, (2020), Ligji Nr. 07 / L-014 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 07 / L-001 për Ndarjet Buxhetore për Buxhetin e Republikës së Kosovës për vitin 2020, Prishtinë: Gazeta Zyrtare , në dispozicion në <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=30422> (qasur në nëntor, 2020)

⁷ Zyra e Kryeministrit, (2020), Projektligji për Rimëkëmbjen Ekonomike - COVID-19, Prishtinë, e qasshme në <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=40899> (e qasur në dhjetor, 2020)

përfshirë këtu edhe kompaninë shtetërore të gjenerimit të energjisë KEK, promovon ekonominë "ndotëse". Ligji për Rimëkëmbjen Ekonomike jo vetëm që nuk stimulon kalimin në një ekonomi të gjelbër ose rrethore, por stimulon industrinë e karburanteve fosile. Neni 14 ndryshon Ligjin për Miniera dhe Minerale "të përjashtuara nga pagesa e Rentës Minerare nga 1 janari 2021 deri më 31 maj 2021 të gjitha entitetet që janë të detyruara të paguajnë këtë rentë".⁸ Në mënyrë të ngjashme, bizneset që përfitojnë nga tarifat nxitëse për periudhën e përmendur do t'i kenë të paguara tarifat e tyre nga sektori publik. Megjithatë mund të ketë përpjekje për ta paraqitur këtë si një mbështetje për ekonominë e gjelbër, përfituesi i vetëm do të jenë pronarët e Burimeve të Ripërtrishme të Energjisë (BRE) të kohëve të fundit me në tarifa nxitëse. Është e paqartë se si këto dy politika do të ndikojnë në strukturën e tarifave të energjisë në Kosovë, nëse konsumatorët tashmë ishin duke u ngarkuar dhe kostoja e prodhimit të energjisë ulet nga njëra anë dhe nga ana tjetër energjia nga BRE me një tarifë shumë më të lartë të furnizimit është plotësisht e subvencionuar. Për më tepër, këto dy amandamente erdhën në minutën e fundit nga partneri i koalicionit dhe jo nga partitë e opozitës, të ngritura gjatë një prej seancave të jashtëzakonshme të Kuvendit.⁹ Efekti që duhet të kenë këto politika është një kosto më e ulët e prodhimit e cila do të ulë më tej çmimet tashmë më të ulëta të energjisë elektrike në Evropën Juglindore. Kthimi në investim i masave të EE do të vonohet më tej dhe pozicioni i Kosovës do të ulet si një ekonomi e varur thellësisht nga lëndët djegëse fosile.

	Renta Minerare	Subvencionet për BRE	Efekti neto
2019	33,000,000	0	33,000,000
2020	33,000,000	0	33,000,000
2020 Rishikimi	30,000,000	0	30,000,000
2021	15,700,000	16,000,000	-300,000

Tabela 2: Efekti neto i masave energjetike të LRE në euro: Renta Minerare dhe Subvencionet e BRE 2019-2021 (burimi: Buxhetet për vitet fiskale 2019-2021)

⁸ Kuvendi i Republikës së Kosovës, (2020), Ligji Nr. 07 / L-016 për Rimëkëmbjen Ekonomike - COVID-19, Prishtinë: Gazeta Zyrtare, e qasshme në <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=35478> (e qasur në dhjetor, 2020)

⁹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, (2020), Transkripti i Mbledhjes së Jashtëzakonshme të Kuvendit të Republikës së Kosovës, Prishtinë, e qasshme në http://www.kuvendikosoves.org/Uploads/Data/SessionFiles/2020_12_04_ts_Seanca_3tX3UaLLU5.pdf (qasur në dhjetor, 2020)

Një ndikim i caktuar i këtyre politikave është ndikimi negativ në Buxhet me gati 0.5 përqind të PBB-së. Në Rishikimin e Buxhetit 2020 honoraret pritet të jenë 30 milion euro,¹⁰ pak më shumë se dy të tretat e të cilave paguhen nga KEK. Nëse ata përjashtohen nga pagesa gjatë 1 janarit deri më 31 maj të vitit 2021, ata do të kenë 8-10 milion euro shtesë në shpenzime. Normalisht, duhet të ketë një rishikim të tarifës poshtë që e bën investimin në EE edhe më pak fitimprurës. Duhet të kemi parasysh që tashmë nuk paguajmë çmimin e plotë për energjinë ndotëse, pasi nuk llogarisim ndotjen e çmimit. Në këto rrethana nuk ka ndonjë tregues të qartë se çfarë do të arrihet me uljen e çmimit të energjisë elektrike kur ky ndryshim të futet në LRE. Meqenëse Qeveria e re do të vijë në pushtet me efekt të këtyre politikave, ajo duhet të udhëzojë KEK-un se si të veprojë me Rentëen e papaguar për pesë muaj. Përndryshe, në Prill, Zyra e Rregullatorit të Energjisë (ZRRë) duhet të veprojë në uljen e tarifave, duke rezultuar në efekte shkatërruese në investimet në masat e EE, veçanërisht kur merret parasysh se ndryshimet e vazhdueshme në çmimet e energjisë mund të provokojnë trazira publike.

Në skenën globale, makroekonomistët kryesorë dhe disa studime kanë provuar se kthimet në efizienz dhe në burime të ripërtëritshme janë më të lartat krahasuar me karburantet fosile. Në më shumë detaje, vihet re se "infrastruktura e energjisë së pastër është gjithashtu shumë e fuqishme në fazat e hershme" dhe se "një model sugjeron që çdo \$ 1 milion në shpenzime gjeneron 7.49 vende pune me kohë të plotë në infrastrukturën e ripërtëritshme, 7.72 në efizienzën e energjisë, por vetëm 2.65 në lëndët djegëse fosile¹¹." Me LPE në qartë po përpiqemi të bëhemi më të varur nga energjia ndotëse dhe po zhvendosemi më tej nga çmimi i energjisë ndotëse në të njëjtën dritë që BE synon të bëjë. Aty ku duhet të kishim krijuar një mekanizëm për të ndihmuar ata që nuk mund të përballojnë çmimin e duhur të kësaj energjie, ne kemi ulur koston e prodhimit të energjisë ndotëse.

Një ligj i tillë si LRE është një ligj që ndryshon shumë ligje të tjera specifike që kanë të bëjnë me institucionet. Kjo praktikë e ndryshimit të shumë ligjeve specifike me një ligj është një praktikë që në të kaluarën ishte dekurajuar nga Gjykata Kushtetuese.¹² Mund të jetë shumë mirë që ka sfida gjyqësore ndaj Ligjit për Rimëkëmbjen Ekonomike për shkak të natyrës së ligjit që ndryshon shumë ligje të tjera specifike dhe kështu shkakton probleme në zbatimin e Programit të Rimëkëmbjes.

Pas publikimit të Ligjit për Rishikimin e Buxhetit për vitin 2020 në 13 Gusht, 2020, QeK miratoi Pakon e Rimëkëmbjes Ekonomike pasi numri i rasteve COVID-19 po vazhdonte të rritej gjatë

¹⁰ Kuvendi i Republikës së Kosovës, (2020), Ligji Nr. 07 / L-014 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 07 / L-001 për Ndarjet Buxhetore për Buxhetin e Republikës së Kosovës për vitin 2020, Prishtinë: Gazeta Zyrtare , e qasshme në <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=30422> (qasur në dhjetor, 2020)

¹¹ Hepburn C., O'Callaghan B., Stern N., Stiglitz J., Zenghelis D., (2020), Will COVID-19 fiscal recovery packages accelerate or retard progress on climate change? *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 36, Issue Supplement_1, 2020, Faqet S359–S381, e qasshme në https://academic.oup.com/oxrep/article/36/Supplement_1/S359/5832003 (e qasur në dhjetor, 2020)

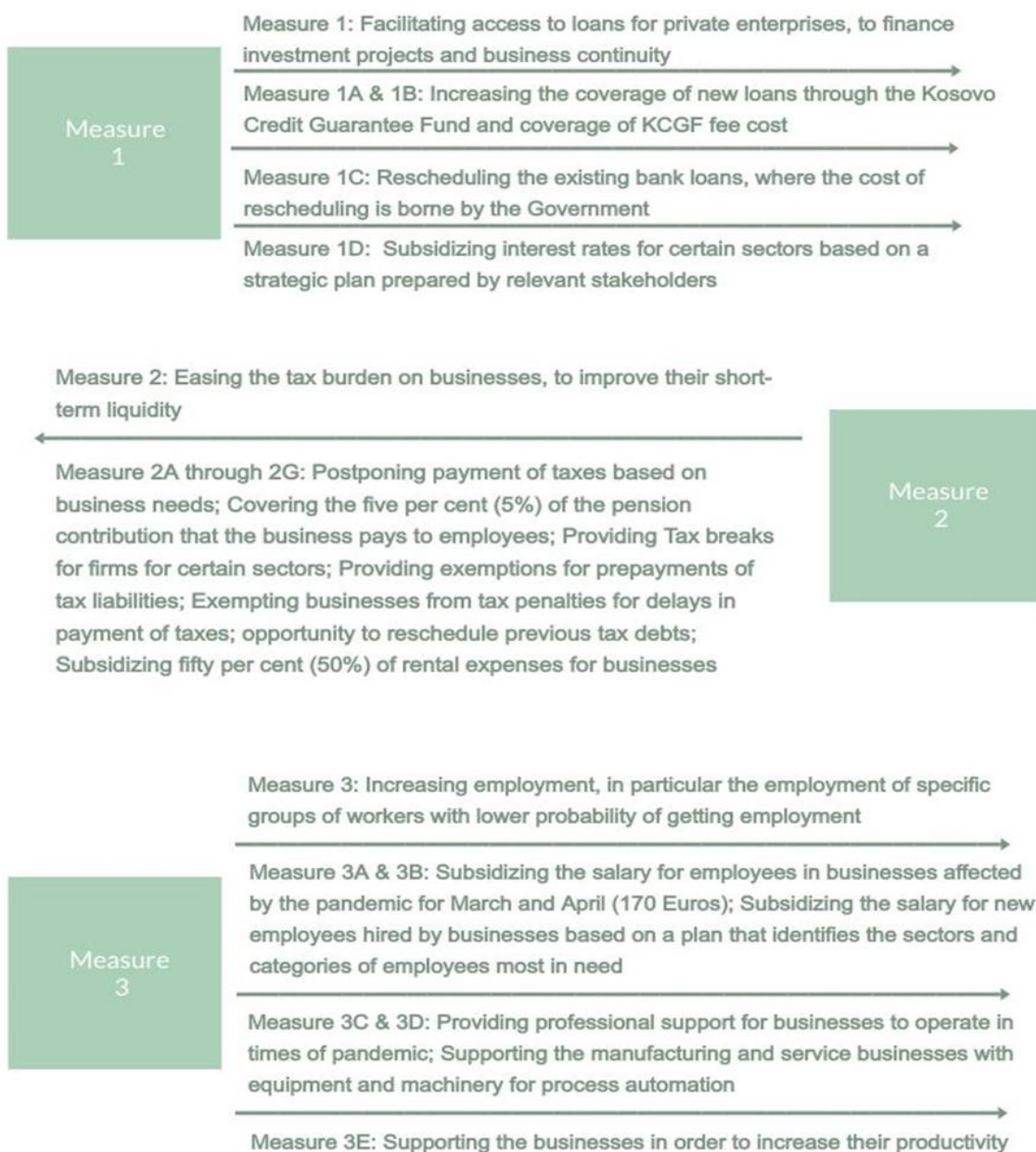
¹² Çështja e Gjykatës Kushtetuese Nr. KO 97/12 https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/vendimet/KO97_12_AGJ_ANG.pdf (e qasur në janar, 2021)

verës.¹³ PRE përbëhet nga 15 masave që përfshinë një pjesë të boshllëkut të financimit për Pakon Emergjente Fiskale dhe masa shtesë për të financuar mbështetjen e bizneseve. Shumë nga masat ishin një përsëritje e alokimeve të buxhetit ose përvetësim i fondeve për të cilat financimi supozohej të vinte nga INF. Prosesi i brendshëm i miratimit të INF-së kishte procedurën e vet e cila duhet të merrej në konsideratë. Një shpërfillje e qartë për këto procedura, do të çonte në një dështim në sigurimin e financimit të masave pavarësisht nga një vendim pompoz, duke dërguar kështu në një PRE që nuk mund të jepte shumë masa që ishin përshkruar. Një shembull i tillë është masa 1A ku qeveria supozohet të rrisë kapitalin e Fondit Kosovar të Garancisë Kreditore me një shtesë prej 60 milion. Në të njëjtën kohë QeK kishte një marrëveshje me Bankën Botërore për 21 milion euro rikapitalizim, por nuk kishte asnjë perspektivë për të siguruar 40 milion nga EIB duke marrë parasysh procedurat e tyre të brendshme, ose alokimin e buxhetit për ta financuar atë nga të ardhurat. Masa të tjera si 1C, 1D dhe 5B përfshijnë mbështetjen për riprogramimin e kredive për sektorin privat, për të cilin nuk ka asnjë infrastrukturë ligjore për t'u zbatuar dhe deri më sot nuk ka zbatim të ndonjë prej skemave të përpunuara. Shumica e masave të tjera që rriten programet ekzistuese të shpenzimeve duhet të ndryshoheshin pasi shumica e masave nuk mund të zbatoheshin pa udhëzime të mëtejshme mbi subjektet zbatuese ose kriteret dhe qëllimi i synimeve të politikës. Për më tepër, nuk ka masa specifike që trajtojnë masat e EE ose gjelbërimin e ekonomisë. Do të mbetë në dorë të qeverisë së ardhshme të rishikojë masat dhe të shtojë masa që synojnë me qëllim kalimin në një ekonomi të gjelbër me investime të mëdha në masat e EE në ekonomi. Më konkretisht, PRE ofron mbështetje për bizneset:

¹³ Zyra e Kryeministrit, (2020), Vendimi i Qeverisë Nr. 01/23, Prishtinë, e qasshme në <https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2020/08/Vendim-nga-mbledhja-e-23-t%C3%AB-e-Qeveris%C3%AB.pdf> (e qasur në dhjetor, 2020)

Economic Recovery Program

Support to businesses

Një vendim tjetër i rëndësishëm që kishte një ndikim në ekonomi u miratua më 28 shtator, 2020¹⁴ Ky vendim alokoi 60 milion euro për të subvencionuar bizneset në mënyrë që të ruajë punësimin.

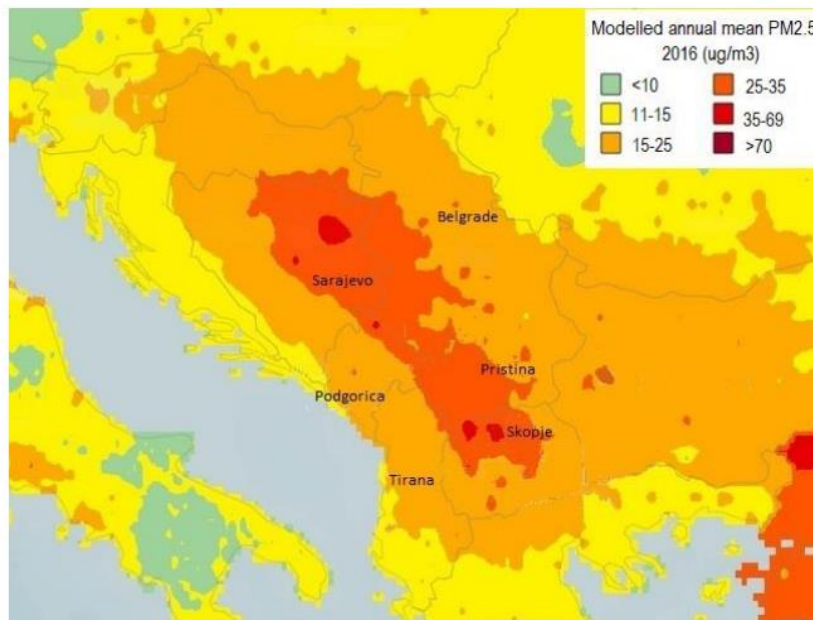
¹⁴ Zyra e Kryeministrit, (2020), Vendimi i Qeverisë Nr. 10/33, Prishtinë, e qasshme në <https://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2020/09/Vendimet-e-mbledhjes-s%C3%AB-33-t%C3%AB-t%C3%AB-Qeveris%C3%AB.pdf> (e qasur në janar, 2021)

Çdo biznes aktiv do të merrte nga 290 për punonjës. Kjo gjithashtu duhej modifikuar pasi një kategori e tillë si bizneset individuale u lanë jashtë.

2.3. Pakoja Emergjente Ekonomike (Komuna e Prishtinës)

Në Prill 2020, Asambleja Komunale e Prishtinës miratoi "Pakon Emergjente Ekonomike të Prishtinës", që përmban disa masa. Nga 14, vetëm tre ishin të përqendruar në biznes dhe - si pako e nivelit kombëtar - ata vunë një theks në shpëtimin e tyre kundrejt stimulimit. Këto masa kanë përfshirë përjashtimin nga qiraja për bizneset që përdorin mjediset e ndërmarrjeve publike, përjashtimin nga taksat e shfrytëzimit të hapësirës publike për të gjitha bizneset e gastronomisë për një vit, dhe së fundmi krijimin e një programi të granteve për bizneset, të vetëpunësuarit dhe ndërmarrjet e vogla dhe të mesme.¹⁵

Figure 8. Modelled annual mean concentration of PM_{2.5} in the WB region, 2016.

Source: WHO [130]

Regjioni i Prishtinës strehon pothuajse gjysmën e popullsisë dhe më shumë se 90 përqind të energjisë së linjitet të gjeneruar në Kosovë. “Në BP ëBallkani Perëndimor], grimcat, veçanërisht grimcat e imëta (PM_{2.5}), lirohen kryesisht nga impiantet e qymyrit dhe djegia e biomasës për ngrohjen e shtëpive. Sipas raportit më të fundit të Agjencisë Evropiane të Mjedisit (AEM), të gjitha vendet e BP raportojnë vlera mbi detyrimin e përqendrimit të ekspozimit prej 20 µg / m³ për indeksin mesatar të ekspozimit (IME) për PM_{2.5}.¹⁶

¹⁵ Komuna e Prishtinës, (2020), Paketa Emergjente Ekonomike në Prishtinë, e qasshme në <https://kk.rks-gov.net/prishtine/gallery/pako-ekonomike-emergjente-ne-prishtine/> (e qasur në dhjetor, 2020)

¹⁶ Banja, M., Đukanović, G. and Belis, C., (2020), Status of air pollutants and greenhouse gases in the Western Balkans,, Publications Office of the European Union, Luxembourg, e qasshme në <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/status-air-pollutants-and-greenhouse-gases-western-balkans> (e qasur në janar, 2020)

Megjithëse kapacitetet komunale për ndikimin e masave ndaj COVID-19 janë të kufizuara, pakoja në vetvete nuk siguron mbështetjen e nevojshme për bizneset që drejtojnë ekonominë, dhe aq më pak në lidhje me kursimet e energjisë dhe EE. Si një qytet që i nënshtrohet më shumë ndotjes së rëndë të ajrit dhe përdorimit të energjisë elektrike, Prishtina duhet të kishte marrë një rol udhëheqës në shfrytëzimin e buxhetit të saj në zhvillimin e projekteve për sigurimin e mbështetjes për bizneset, qoftë në formën e ndihmës teknike apo investimeve.

3. Sektori i Biznesit në Kosovë

Për qëllimet e kësaj analize, së pari është e rëndësishme të përcaktohet sektori i biznesit dhe çfarë përfshin eficienta e energjisë për llojin e aktivitetit ekonomik. Sipas Agjencisë së Regjistrimit të Biznesit (ARBK), e cila është subjekti i vetëm përgjegjës për regjistrimin e biznesit nën Ministrinë e Tregtisë, bizneset kategorizohen ligjërisht si më poshtë: biznes individual, partneritet i përgjithshëm, ortakëri, shoqëri me përgjegjësi të kufizuara, shoqëri aksionare, kompani të huaja, ndërmarrjet shoqërore, ndërmarrjet publike dhe kooperativat bujqësore.¹⁷ Nga ky grup biznesesh, ky punim përjashton ndërmarrjet në pronësi shoqërore dhe ndërmarrjet publike pasi nevojat e tyre për eficientë të energjisë tashmë po adresohen nga sektori publik (si niveli lokal ashtu edhe ai qendror).

Në raportin e Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK) mbi "Repertorin Statistikor të Ndërmarrjeve Ekonomike në Kosovë Q1 2020", tregtia me shumicë dhe pakicë, riparimi i automjeteve dhe motoçikletave përfaqësojnë pjesën më të madhe të ndërmarrjeve të regjistruara në vend (25.5%), pasuar nga prodhimi (15.7%), dhe shërbimet (akomodimi dhe ushqimi) (11.7%).¹⁸ Regjistri statistikor i biznesit i ASK-së gjithashtu tregon se këto ndërmarrje kanë ndjekur një trend të tillë që nga viti 2013, me disa ndryshime në mesin e dy të fundit, ndërsa raporti shton se 98.4% e të gjitha bizneseve të regjistruara për vitin 2020 janë ndërmarrje mikro, ndërsa 1.5% janë ndërmarrje të vogla. Si pasojë, aktivitetet ekonomike të sipërpërmendura dhe këto ndërmarrje do të jenë në qendër të këtij punimi.

Megjithëse tremujori i parë i vitit 2020 tregon një rënie të numrit të bizneseve të regjistruara me 3.86% krahasuar me të njëjtën periudhë të një viti më parë, raporti nuk jep hollësi se çfarë duhet t'i atribuohet kjo ulje.¹⁹ Sidoqoftë, pritet që ky trend i uljeve do të përcjelllet edhe në vitin 2021 (nëse jo më gjatë), veçanërisht me faktin se kontribuesit më të mëdhenj në ekonomi, përkatësisht ndërmarrjet mikro, të vogla dhe të mesme, janë dëmtuar rëndë nga masat anti-COVID-19.

¹⁷ Agjencia e Regjistrimit të Biznesit të Kosovës, Llojet e Bizneseve, Prishtinë, e qasshme në <https://arbkrks.gov.net/Page.aspx?id=2,32> (e qasur në nëntor, 2020)

¹⁸ Agjencia e Statistikave të Kosovës, (2020), Repertori Statistikor i Ndërmarrjeve Ekonomike në Kosovë Q1 2020, Prishtinë, e qasshme në <https://ask.rks-gov.net/media/5509/statistical-repertoire-of-economic-enterprises-in-kosovo-q1-2020.pdf> (e qasur në nëntor, 2020)

¹⁹ Ibid.

Për ata që kanë arritur të shpëtojnë bizneset e tyre nga mbyllja, mjete kryesor në dispozicion për t'i bërë ato të lulëzojnë përsëri është përmes aksesit në financa për operacionet e biznesit ose investimeve të reja. Në lidhje me investimet në EE, është pikërisht financimi që paraqet një nga pengesat më të mëdha për bizneset. Për shkak se bankat komerciale në Kosovë mund t'i perceptojnë këto biznese si klientë me rrezik të lartë dhe shkalla e investimeve është relativisht e shkurtër, nuk do të jenë të interesuar të hyjnë në marrëveshje kredie.²⁰ Si rezultat, shtytja qeveritare është thelbësore për të siguruar mbështetje financiare dhe se kjo mbështetje duhet të sigurohet gjatë periudhës së zbatimit të PRE.

4. Skema e investimeve

Qeveria duhet të fillojë një ndryshim në rrjedhën e Pakos ekzistuese të Rimëkëmbjes Ekonomike duke përfshirë më shumë rimëkëmbje sesa shpëtim të gjendjes para-ekzistuese të ekonomisë. Është me rëndësi të madhe të kemi një pozicionim të fortë të Qeverisë së Kosovës në një agjendë reformash që kalon nga një ekonomi e errët në një ekonomi të gjelbër. Në BE, përparësi kryesore u jepet investimeve në masat e EE dhe rindërtimit të sektorit privat deri në 50% të subvencionit kapital.²¹ Pra, është koha që Kosova të ridrejtojë financimin nga investimet në sektorin e transportit në investime në sektorin e shëndetësisë dhe një angazhim serioz për të mundësuar tranzicionin e sektorit të energjisë.

Skema e Investimeve që po propozohet në këtë punim është e ngjashme me historinë e suksesit në Poloni dhe Fondin e saj të Modernizimit dhe Rindërtimit Termik (FMRT)²². Në rastin polak, shteti ka financuar 20 përqind për investimet në sistemet e ngrohjes për sektorin e banimit. Kjo skemë ka arritur të mobilizojë fonde nga sektori privat duke përdorur leva me fondet publike. FMRT ofron instrumente të ndryshëm dhe për 16 vitet e tij të para, janë mbështetur me 500 milion euro nga fondet publike, të cilat kanë gjeneruar më shumë se 2 miliardë investime në 38,000 ndërtesa banimi.

Duke përcjellur një mobilizimi të ngjashëm të fondeve në Kosovë, nëse 35 milion euro shkurtohen nga sektori i transportit në bazë vjetore, e cila do të shfrytëzonte 33% të investimit në rikonstrukcion të përqendruar në masat e EE në sektorin privat, 420 milion euro ose rreth 6 përqind e PBB-së mund të arrihet në 4 vjet investime. Në një program më pak ambicioz prej 15 milion eurosh financimi, të njëjtat rezultate do të arriheshin në rreth 9 vjet. Një model i tillë është i mundur

²⁰ Interreg Europe, (2017), Financing Energy Efficiency: models and lessons, e qasshme në https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/plp_uploads/policy_briefs/2017-04-20_TO4_Front_Energy_policy_brief_S3_revised_IK_3_files_merged.pdf (e qasur në dhjetor, 2020)

²¹ Parlamenti Evropian, (2020), Mundësitë e fondeve evropiane të rimëkëmbjes post COVID-19 në tranzicion drejt një ekonomie rrethore dhe neutrale ndaj klimës, Departamenti i Politikave për Politikat Ekonomike, Shkencore dhe të Cilësisë së Jetës, e qasshme në [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/658186/IPOL_BRI\(2020\)658186_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/658186/IPOL_BRI(2020)658186_EN.pdf) (e qasur në dhjetor, 2020)

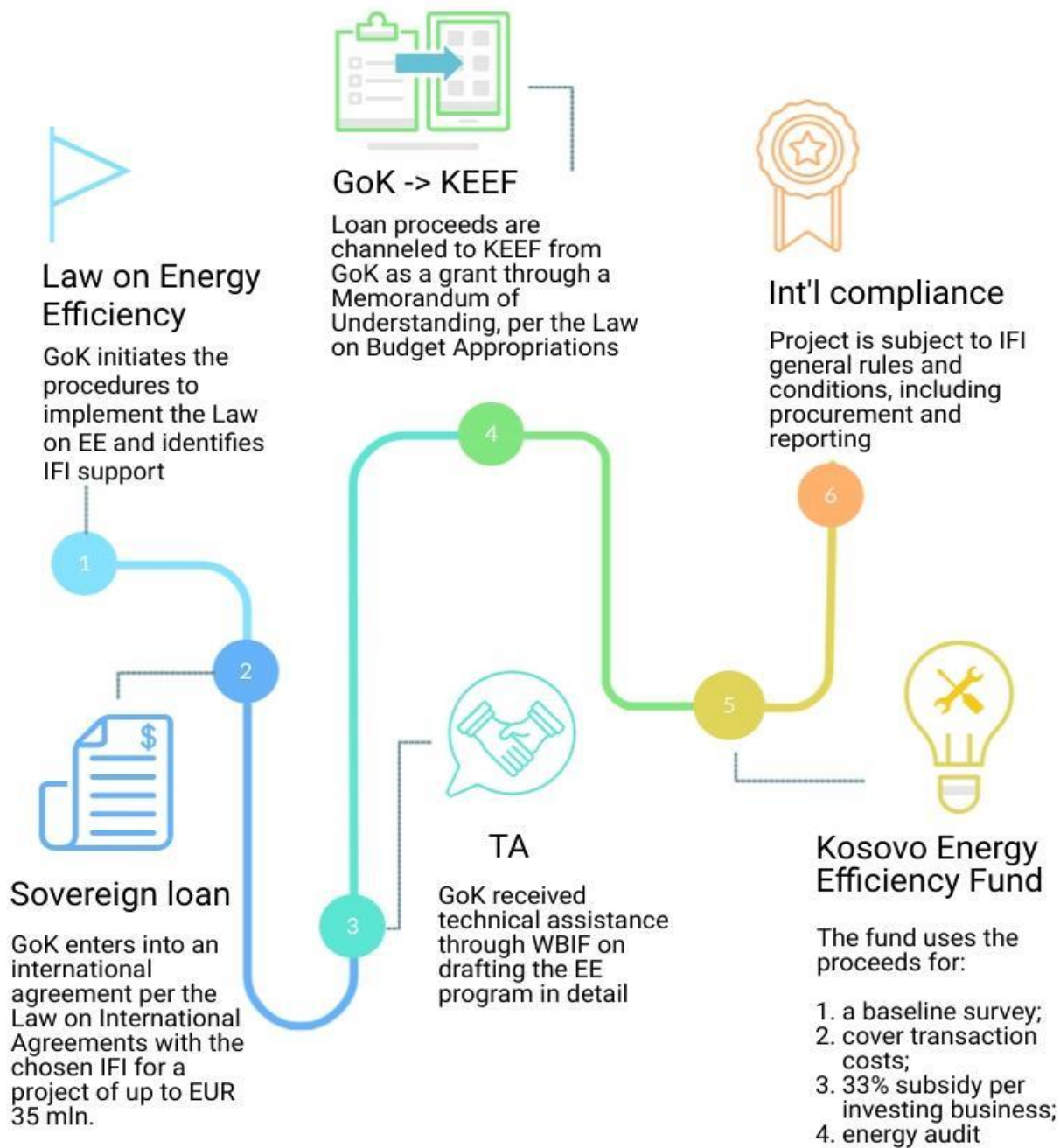
²² BGK, Fondi i Modernizimit dhe Rindërtimit Termik http://publnef-project.eu/wp-content/uploads/2017/04/GP37_PUBLENEF_Poland_factsheet.pdf (e qasur në janar, 2021)

duke marrë parasysh kapacitetin absorbues në treg dhe do të mbulonte shumicën e ndërtesave në sektorin privat. Përndryshe, Qeveria gjithashtu mund të propozojë adresimin e investimeve të EE pasi synojnë fillimisht 5,000 biznese ose rreth një në çdo tetë biznese në Kosovë, dhe me strukturën aktuale prej 99.9 përqind të mikro dhe ndërmarrjeve të vogla, mund të supozohet një mesatare prej 30,000 euro në investime. Investimi i përgjithshëm i nevojshëm do të ishte rreth 150 milion euro të cilat, nëse mbulohen me një raport prej një në tre, do të sillnin 50 milion euro në shpenzime nga sektori publik. Duke marrë parasysh ritmin e investimit nga Fondi i Efiçencës së Energjisë së Kosovës në ndërtesat komunale, do të ekzistonte nevoja për financim të konsiderueshëm në rritjen e kapaciteteve për të administruar më shpejt këtë dritare të investimeve në masat e EE në sektorin privat.

4.1. Struktura e Financimit

Me zhvillimet aktuale si rezultat i pandemisë, financimi nga INF ka luajtur një rol kryesor si për mbështetjen e drejtpërdrejtë të buxhetit, ashtu edhe për projektet në vazhdim dhe ato të reja, veçanërisht për ato që erdhën si një përgjigje emergjente ndaj COVID-19. Cilado ndërmarrje e re që do të vijë në sektorin e shëndetësisë dhe energjisë ka shumë të ngjarë të mbështetet përmes huave sovraane nga institucione të tilla (të tilla si Banka Evropiane e Investimeve, Banka për Zhvillim e Këshillit të Evropës, Banka Botërore, etj.). Si rezultat, mënyra se si do të zbatohet skema është përmes një kredie sovraane deri në 35 milion euro nga INF, e cila drejtohet në Fondin e Kosovës për Efiçencën e Energjisë si njësi kryesore në sektor dhe një që është mandatuar të fusë masat e EE jo vetëm për sektorin publik por edhe atë privat, sipas Ligjit për Efiçencën e Energjisë. Këto 35 milion euro janë përdorur për (1) një studim fillestar për të vlerësuar kushtet aktuale në bizneset përkundrejt llojeve të pajisjeve, pajisjeve dhe sistemeve në vende; (2) kostot e larta të transaksionit që vijnë si rezultat i investimeve të shumta (ndriçimi, ngrohja, izolimi, etj.)²³, (3) një subvencion prej 33% për biznesin për çdo lloj investimi dhe (4) një post i auditimit të energjisë -përfundimi, ndër të tjera.

²³ Interreg Europe, (2017), Financing Energy Efficiency: models and lessons, e qasshme në https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/plp_uploads/policy_briefs/2017-04-20_TO4_Front_Energy_policy_brief_S3_revised_IK_3_files_merged.pdf (qasur në dhjetor, 2020)

Një faktor i rëndësishëm në lidhje me financimin e INF është se skema/projekti do t'i nënshtrohet kushteve të përgjithshme të këtyre institucioneve, procedurave të prokurimit dhe rregullave të raportimit, ndër të tjera, për të siguruar një zbatim në kohë të projektit dhe në përputhje me legjislacionin në fuqi. Në dritën e çështjeve të shumta që kanë lindur gjatë dhe pas zbatimit për projektet e iniciuara në vend, veçanërisht në lidhje me prokurimin, kjo skemë investimesh do të zvogëlojë - nëse jo të çrrenjosë plotësisht - barra të tilla. Për më tepër, financimi i INF mundëson qasje në më shumë informacion, praktika të azhurnuara, si dhe ndihmë teknike dhe financiare. Së

bashku me financimin nga një numër INF-ve që janë përfshirë tashmë në Kosovë nëpër sektorë të ndryshëm (BB, EIB, CEB, BERZH, KfW, e kështu me radhë), asistencë teknike (AT) dhe grantet e investimeve i jepen WB6 përmes Ballkanit Kornizës së Investimeve të Ballkanit Perëndimor. KIBK është një strukturë e përzier financimi e përbërë nga kontribute nga Komisioni Evropian, i kanalizuar përmes fondeve IPA (Instrumenti për Para-Anëtarësim), si dhe kontributeve nga donatorë dypalësh.²⁴ Duke marrë parasysh faktin se Kosova, përmes ministrive të saj të linjës ose përfituesve, aplikon rregullisht për këto grante, ajo duhet të konsiderojë të aplikojë për grante për AT në një nga dy grantet vjetore të WBIF TA në 2021 për të mbështetur autoritetet në hartimin e një programi të detajuar për masat e EE në sektori privat nga fundi i vitit ose për vitin pasardhës. Një aplikim i tillë do të ishte i pranueshëm në sektorin e Energjisë së Ballkanit Perëndimor Korniza e Investimeve, dhe nëse do të përfshihen edhe azhurnimet dixhitale, atëherë mund të bjerë gjithashtu nën Kornizën e sektorit të Infrastrukturës Dixhitale.

Përtej deficitit të rregullt që kapet në 2 përqind të PBB-së, Qeveria mund të financojë nga INF-të, projekte që nuk janë të lidhura me vitin fiskal në lidhje me shpenzimet aktuale për qëllime zhvillimi. Që nga miratimi i këtij rregulli fiskal në janar 2016 i cili njihet si "klauzola e investimeve" ka pasur më pak se 0.5 përqind të PBB-së në shpenzime duke përdorur klauzolën.²⁵ Numri i kontratave për financimin e projekteve përmes klauzolës aktualisht qëndron në rreth 335 milion ose afërsisht 4.5 përqind të PBB-së, duke lënë rreth 5.5 përqind të PBB-së ose rreth 400 milion euro në dispozicion të Qeverisë për të financuar projekte, përfshirë masat e EE. Ndryshimet që erdhën me Marrëveshjen e Parisit, Marrëveshjen e Gjellbër Evropiane, degëzimet që do të kanalizohen përmes Komunitetit të Energjisë dhe performanca e ulët në dekadën e mëparshme në lidhje me synimet e Eficiencës së Energjisë duhet ta detyrojnë Qeverinë të ndërmarrë investime të konsiderueshme në tranzicionin e ekonomisë së gjellbër. Një program prej 100 milionësh mund të financohet lehtësisht nga dy institucione që janë të etura të demonstrojnë angazhimin e tyre në vendet në tranzicion të Ballkanit.

Një alternativë tjetër që duhet të zbatohet nga Qeveria e re është zbatimi i Nenit 10 të Ligjit Nr. 06 / L-079 për Eficiencën e Energjisë²⁶ në krijimin e Skemës Detyruese të Eficiencës së Energjisë. Kjo do të kërkonte miratimin e rregulloreve siç përcaktohet në legjislacion dhe financimi nga të ardhurat e skemës mund të përdoret për bashkëfinancimin e pjesëshëm të projekteve të EE me INF-të në mënyrë që të kemi një qasje gjithëpërfshirëse ndaj sektorit.

4.2. Ndikimet ekonomike, mjedisore dhe sociale

²⁴ Western Balkans Investment Framework, About the WBIF, e qasshme në <https://www.wbif.eu/about/about-wbif> (e qasur në dhjetor, 2020)

²⁵ Kuvendi i Republikës së Kosovës, (2016), Ligji Nr. 05 / L -063 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 03 / L-048 menaxhimi i financave publike dhe përgjegjësia, i ndryshuar dhe plotësuar me ligjet nr. 03 / I-221, nr. 04 / I-116 dhe nr. 04 / I-19405 / I-063, Prishtinë: Gazeta Zyrtare, e qasshme në <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=11333> (e qasur në dhjetor, 2020)

²⁶ Kuvendi i Republikës së Kosovës, (2018), Ligji Nr. 06 / L-079 për Eficiencën e Energjisë <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18216> (e qasur në janar, 2021)

Ndikimet e investimeve të EE në përgjithësi shtrihen në disa fusha, veçanërisht në ekonomi, mjedis dhe shoqëri. Me më shumë rëndësi për bizneset, këto investime dërgojnë në uljen e kostove të energjisë për njësinë ekonomike që përdor hapësirën. Ndërsa në një nivel më global, ato dërgojnë në uljen e gazrave serë për shkak të përdorimit të reduktuar të energjisë dhe një rritje të furnizimit me energji.²⁷ Nëse bëhet një ndryshim në investimet në rikonstruktim dhe përmirësimin e efikasitetit në sektorin privat, punësimi gjithashtu do të rritet. Sektori i ndërtimit i cili ka të ngjarë ende të përballet me vështirësi të konsiderueshme, do të synohet më mirë duke hapur mundësi të reja përmes krijimit të kërkesës sesa përmes subvencioneve për pagat e punëtorëve në sektor.

Kosova mbetet prapa vendeve të tjera të Ballkanit Perëndimor në përzierjen e energjisë dhe ka shumë pengesa që e mbajnë këtë status-quo. “Ndikimet më të larta relative të sektorit të energjisë janë vërejtur në Serbi, Kosovë dhe Bosnjë dhe Hercegovinë. Në periudhën 2010-2015, qymyri përfaqësonte ndërmjet 50% dhe 58% të përzierjes totale të karburanteve për furnizimin me energji të shprehur si kton / vit në këto tre vende.²⁸” Një mbështetje e tillë e rëndë në qymyr duhet të zvogëlohet përmes investimeve në burime të tjera të gjenerimit, të cilat duhet të bëhen me një ritëm më të shpejtë me të ardhurat publike. Për shkak se kushtet aktuale të tregut nuk favorizojnë këtë tranzicion të energjisë, duhet të ndodhë një ndërhyrje në treg nga sektori publik, veçanërisht në funksion të faktit se sektori i energjisë është i rregulluar dhe çmimet aktuale të energjisë që favorizojnë status quo-në.

Ashtu si me masat e EE për sektorin e banimit, një skemë e tillë do të kishte një efekt zinxhir në ekonomi. Për të filluar, nëse bizneset do të fusin masa të EE në formën e izolimit termik dhe zëvendësimin e dritareve, shumica e materialit ndërtimor dhe dritareve do të merren përmes tregut vendas.²⁹ Kjo jo vetëm që do të mbështeste prodhuesit vendorë, por do të sillte të ardhura për Qeverinë përmes 18% TVSH (Tatimi mbi Vlerën e Shtuar) për të gjitha produktet e blera, duke lënë të kuptohet një rritje në qarkullimin e parave. Sektori i ndërtimit mbetet një nga punëdhënësit më të mëdhenj të vendit dhe zyrtarizimi i tij do të sillte të ardhura të mëtejshme qeveritare. Skema e propozuar e investimeve nuk do të zbatohet përmes kompanive që nuk janë regjistruar në autoritetet përkatëse, përkatësisht në Administratën Tatimore të Kosovës dhe Kursimet Pensionale të Kosovës (KPK / Trusti). Si i tillë, ky projekt do të mundësonte mbledhjen e një takse prej 5% nga punëdhënësit dhe punonjësit nga të ardhurat e tyre bruto në KPK për kontributet e pensioneve, dhe afërsisht një taksë prej 8% mbi të ardhurat personale.³⁰

²⁷ Interreg Europe, (2017), Financing Energy Efficiency: models and lessons, e qasshme në https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/plp_uploads/policy_briefs/2017-04-20_TO4_Front_Energy_policy_brief_S3_revised_IK_3_files_merged.pdf (accessed in Decemqasur në dhjetor, 2020)

²⁸ Status of air pollutants and greenhouse gases in the Western Balkans https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC118679/air_qualityghg_western_balkans_online.pdf

²⁹ INDEP, (2020), Përdorimi i Efikasitetit të Energjisë në Sektorin e Banimit, Prishtinë, e qasshme në https://indep.info/wp-content/uploads/2020/11/GIZ_EE_Position-Paper_-EE-in-residential-sector.pdf (e qasur në dhjetor, 2020)

³⁰ Ibid.

Në anën tjetër, nëse ky proces i zyrtarizimit do të kishte ndodhur më herët, më shumë subjekte do të kishin pasur mundësinë të përfitonin nga iniciativa e Qeverisë aktuale për tërheqjen e hershme të 10% të kursimeve të tyre të pensionit.

Megjithëse sektori i biznesit nuk është i dominuar nga industria e rëndë, ai gjithsesi varet plotësisht nga energjia elektrike për ndriçimin, ngrohjen dhe ftohjen. Futja e masave të EE për të trija do të përkthehej drejtpërdrejt në përdorim të reduktuar të energjisë dhe shoqëruar me faktin se energjia elektrike është lloji më i shtrenjtë i energjisë në vend, kursimet e energjisë do të ishin dukshëm më të larta.³¹ Si rezultat, bizneset do të jenë në gjendje t'i përdorin këto kursime në investime të tjera ose thjesht të forcojnë pozicionin e tyre në treg. Më e rëndësishmja, përdorimi i reduktuar i energjisë do të çonte në uljen e emetimeve të llojeve të ndryshme të Lëndës së Grimcave, SO_x, NO_x dhe gazrave të tjerë serë, duke patur një ndikim në shëndetin publik gjithashtu.

4.3. Kosova dhe BE-ja

Si lidhen masat e EE me *Agjendën e Gjelbër të BE-së për Ballkanin Perëndimor (BP)*? Kjo iniciativë është pjesë e Marrëveshjes së Gjelbër Evropiane, e cila vendos përqendrim të konsiderueshëm në dekarbonizimin e ekonomive të Ballkanit që mbështeten shumë tek lëndët djegëse fosile me cilësi të ulët, të tilla si qymyri, me përjashtim të Shqipërisë fqinje.³² Sipas udhëzimeve të Komisionit Evropian për zbatimin e agjendës, hapi më realist, i zbatueshëm shpejt dhe me kosto të ulët që duhet të ndërmerret nga BP për të adresuar dekarbonizimin është eficientia e energjisë. Ai identifikon sektorin e ndërtimit, si publik ashtu edhe privat, si një me potencialin më të lartë për kursimet e kostove të energjisë. Së bashku me azhurnimet dixhitale (d.m.th., në pajisje, sisteme ngrohjeje, etj.), eficientia e energjisë së ndërtesave mund të përmirësohet për 15-25%.³³

Në të njëjtën linjë, *Plani Ekonomik dhe i Investimeve për Ballkanin Perëndimor*, miratuar në Tetor 2020, është të sigurojë grante në shumën deri në 9 miliard euro për sektorë të ndryshëm si një përgjigje ndaj ndikimeve të COVID-19 dhe të nxisë një rritje ekonomike brenda BP6 për aspiratat e tyre në BE. ³⁴Plani, që do të zbatohet përmes fondeve IPA III (2021-2027), është vendosur të promovojë investime të energjisë së pastër, përfshirë eficientien e energjisë dhe modernizimin e sistemeve të ngrohjes qendrore. Një nga investimet kryesore që Plani propozon është që "Vala e Rinovimit të BE" të shtrihet në BP6, si një iniciativë kryesore që do të ndihmonte Ballkanin dhe

³¹ Ibid.

³² European Commission, (2020), Launching the Green Agenda: EU support in decarbonising the Western Balkans, e qasshme në <https://ec.europa.eu/jrc/en/science-update/eu-support-decarbonising-western-balkans> (e qasur në dhjetor, 2020)

³³ European Commission, (2020), Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans, Brussels, e qasshme në https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf (e qasur në dhjetor, 2020)

³⁴ European Commission, (2020), Western Balkans Summit in Sofia: Important steps taken to advance regional cooperation to boost socio-economic recovery and convergence with the EU, Brussels, e qasshme në https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2051 (e qasur në dhjetor, 2020)

sektorin e ndërtimit të tyre të ulnin konsumin e energjisë.³⁵ Si e tillë, Kosova është e pozicionuar shumë mirë për të marrë mbështetjen e nevojshme për të shtyrë përpara një projekt të EE për sektorin privat.

Rruga që Bashkimi Evropian ka zgjedhur është e qartë: "Ajo që u nevojitet këtyre teknologjive ëtë gjelbra] është qasja më e lehtë në investime, prokurimi publik i harmonizuar me Marrëveshjen e Parisit dhe rregulloret e favorshme mjedisore që krijojnë një nevojë për këto zgjidhje në treg."

³⁶Ajo që mbetet për t'u bërë në Kosovë është krijimi i një Qeverie që vendos tonin me një strategji të re të klimës dhe energjisë që adreson qartë financimin dhe investimet në tranzicionin në një ekonomi të gjelbër. I gjithë komuniteti dhe konsensusi në Bruksel është që të përdorin këtë mundësi për të kthyer ekonominë në mënyrë që të arrijnë synimet për një ekonomi të dekarbonizuar. Instituti Egmont dhe shumë institucione të tjera "po bëjnë thirrje që Marrëveshja e Gjelbër Evropiane të vihet në qendër të rimëkëmbjes pas COVID-19". Duket se ka një konsensus të përgjithshëm në Evropë që kjo dekadë do të shënojë një zhvendosje të mprehtë drejt tranzicionit të ekonomive evropiane në një teknologji të karbonit të ulët dhe të ri.

5. Rekomandimet

5.1 Priorizimi i investimeve të EE në Buxhetin e Shtetit

Alternativat për t'u kthyer në një ekonomi të gjelbër dhe ekonomi qarkore janë inekzistente. Përfitimet afatgjata nga kthimi i gjelbër tejkalojnë çdo investim të vazhdueshëm në ekonominë ekzistuese ndotëse. Kjo është e vërtetë për cilësinë e jetës dhe gjithashtu për aspiratat e shumë kosovarëve për t'u integruar në Bashkimin Evropian. Ekspertët konkludojnë se kthimet e një tranzicioni në një ekonomi të gjelbër dhe qarkore janë më të lartat se sa kanë qenë ndonjëherë. "Një studim zbuloi se ekspertët kryesorë, duke përfshirë akademikë dhe zyrtarë të lartë të Grupit të Njëzet (G20), konsideruan që shpenzimet për infrastrukturën e energjisë së pastër, azhurnimet e efikasitetit të energjisë për ndërtesat dhe hapësirat e gjelbërta të kishin shumëzues të konsiderueshëm afatgjatë." Sa i përket Kosovës, një nga shtyllat kryesore të zhvendosjes drejt një ekonomie të gjelbër është investimi në masat e EE. Kosovarët tashmë janë një nga konsumatorët më të lartë të energjisë në Evropë dhe investimi në masat e EE është një nga investimet më të

³⁵ European Commission, (2020), An Economic and Investment Plan for the Western Balkans, Brussels, e qasshme në https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/communication_on_wb_economic_and_investment_plan_october_2020_en.pdf (e qasur në dhjetor, 2020)

³⁶ Timmermans F., Piccard B., (2020), Which world do we want after Covid-19?, Euractiv, e qasshme në <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/opinion/which-world-do-we-want-after-covid-19> (qasur në dhjetor, 2020)

mëdha që duhet të ndodhë në mënyrë që ta kthejë ekonominë në jeshile. Përfitimet në punësim dhe ekonomi janë të konsiderueshme. Kthimet në masat e EE janë 7.6 vjet dhe burimet publike duhet të ndërhyjnë në mënyrë që të nxisin investime të mëtejshme në treg.

Ndërsa shumë vende evropiane do të duhet të zhvendosin industrinë e tyre, Kosova është shtëpi vetëm për impiantet publike të gjenerimit të energjisë elektrike, të cilat bazohen në teknologji me karbon të lartë. Siç është përmendur në raportin e FMN-së, "një sfidë e madhe do të jetë ndryshimi në mënyrë dramatike i përbërjes së investimeve drejt teknologjive me karbon të ulët", mbi të cilin Kosova duhet të punojë intensivisht. Ajo që Qeveria e re e Kosovës mund të adresojë është promovimi i zhvillimit të industrive të reja që janë të bazuara në teknologji me karbon të ulët. Përndryshe, kompanitë minerare mund të bëjnë pak për të ndryshuar nxjerrjen e burimeve të tyre.

Financat publike të Kosovës janë ndërtuar mbi parimin e mbledhjes së të hyrave në një llogari të vetme dhe më pas rishpërndahen bazuar në përparësitë e vendit. Sipas Ligjit për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësiive nuk mund të ketë përcaktim të taksave specifike me shpenzimet. Ky sistem lejon një alokim të burimeve në një sektor në mënyrë që të arrihen qëllimet e politikës në një rend që përcaktohet nga qeveritë e njëpasnjëshme. Në dekadën e kaluar Kosova filloi ndërtimin e rrjetit kombëtar të autostradave në përputhje me rrjetin e BE TEN-T. Rruga 7 që lidh kryeqytetin Prishtinën me Shqipërinë kushton rreth 20% të PBB-së. Për shkak të rritjes së PBB-së, viteve më të gjata të zbatimit të Rrugës 6 dhe gjatësisë më të shkurtër (rreth një çerek më pak) të kësaj autostrade, kostoja ishte rreth 11 përqind e PBB-së dhe madje edhe më e lartë nëse fatura e shpronësimit do të bëhej publike. Marrë në total këto dy projekte për periudhën e implementimit 2010-2019 kishin një kosto prej 1.6 miliardë euro. Duhet të merret në konsideratë që paralelisht buxheti kosovar financoi shumë rrugë rajonale dhe lokale.

Me disa përjashtime të tilla si investimet e EE në ndërtesat publike për administratën e qeverisë qendrore, duhet të ketë një alokim të përgjithshëm të burimeve publike në tranzicionin e energjisë. Përmirësimet në kujdesin shëndetësor dhe arsimin nuk janë aq intensive në investime sa sektori i energjisë. Këta sektorë thelbësorë kanë nevojë për përmirësime në menaxhim që të shoqërohen me relativisht më pak investime në infrastrukturë, ndërsa marrëdhënia e kundërt është e nevojshme në tranzicionin e energjisë. Në kontrast me qëndrimin e mëparshëm makro-fiskal, fatura e pagave dhe transferimet sociale janë rritur me kalimin e viteve. Këto rritje të shpenzimeve të përsëritura kanë dërguar në presion investimet kapitale dhe një efekt të zvogëluar të investimeve publike në transformimin e sektorëve kryesorë.

5.2. Sigurimi në kohë i financimit të projektit IFI

Një nga sfidat kryesore me të cilat përballen NVMM-të aktualisht është rrjedhja e parave dhe aksesit në financa, duke penguar kështu planet e tyre për rritjen e biznesit ose çdo lloj investimi, përfshirë masat e EE. Bashkuar me faktin se Qeveria nuk ka kapacitetet dhe ekspertizën e

nevojshme njerëzore për të zbatuar ndonjë projekt të përmasave të mëdha që nuk përfiton drejtpërdrejt nga sektori publik, sigurimi i financimit nga INF është i një rëndësie thelbësore. Sidoqoftë, duhet theksuar se shumica e INF dhe çdo projekt i mundshëm me to i nënshtrohet proceseve të gjata burokratike që shpesh zgjasin fillimin e këtij projekti në praktikë. Procedurat ligjore kombëtare deri në marrëveshjen financiare midis kreditorit dhe Qeverisë së Kosovës, që buron nga Ligji i Kosovës për Marrëveshjet Ndërkombëtare, vazhdojnë zgjatjen e zbatimit të projektit. Si rezultat, është e nevojshme që Qeveria të ndërmarrë një qasje vizionare ndaj investimeve të EE përmes INF dhe të drejtojë projekte të tilla në drejtimin e duhur. Fillimi i diskutimeve të hershme me INF mundëson gjithashtu një pamje më gjithëpërfshirëse të situatës aktuale, si dhe një pozicionim më të mirë të projektit krahas investimeve të tjera të mëdha kapitale.

5.3. Vendimmarrje e përgjegjshme në mbështetje të infrastrukturës së BRE-ve

Është treguar gjatë gjithë punimit se investimet në EE janë thelbësore për të hedhur hapin e parë drejt tranzicionit të energjisë. Sidoqoftë, kjo nuk nënkupton që QeK nuk duhet t'i kushtojë vëmendje iniciativave më të mëdha siç është prodhimi i energjisë së ripërteritshme. Ndoshta, një rrugë e mesme midis të gjitha qeverive të kaluara që kanë mbështetur tradicionalisht mbështetjen në qymyr dhe çdo të re që është në përputhje me BE-në për sa i përket BRE-ve dhe zhvillimit ekonomik është pikërisht mundësia për të rigjallëruar dhe ri-qëllimuar fushat e minierave dhe ish-hirit deponitë në KEK. Siç u përmend më herët në punim, meqenëse KEK është përjashtuar nga pagimi i rentës minerare në muajt e parë të 2021, është shfaqur një mundësi e rëndësishme investimi. Meqenëse ky përjashtim do të përkthehej vetëm në kursime (ose indirekt, paga ose shpërblime më të larta për punonjësit), KEK-u në vend të kësaj mund t'i shfrytëzojë këto fonde për të investuar në energjinë e gjelbër. Kompania publike duhet të diversifikojë portofolin e saj të gjenerimit të energjisë, pasi kjo do të çonte në një garanci të furnizimit të energjisë ndërsa ajo gjithashtu do të kontribuonte ndjeshëm në një tranzicion të pastër dhe të qëndrueshëm të energjisë. Në praktikë, kjo mund të arrihet nga planet e vazhdueshme për të transformuar fushat e dikurshme të mëdha që ishin shfrytëzuar për miniera në ferma diellore. Përveç ndikimit të tyre pozitiv në mjedisin dhe sigurinë e energjisë, një investim i tillë do të siguronte gjithashtu një rritje të lehtë të çmimit të energjisë me çmime adekuate të tregut, e cila është e krahaseshme me tregun rajonal dhe, nga ana tjetër, stimulon investimet në masat e EE. Megjithëse janë realizuar studime të hollësishme përmes burimeve të KEK-ut për të eksploruar mundësitë e ndërtimit të një parku diellor në ish-minierat, mbetet me Qeverinë e re që të ofrojë mbështetje të fortë për kompaninë në tranzicionin e prodhimit të energjisë si për kompaninë ashtu edhe për vendin.

6. Përfundime dhe Rekomandime

Situata politike në vend dhe mungesa e kompromisit midis partive publike kanë rezultuar në një numër iniciativash të shpërndara. Ky rast jo vetëm që ka çuar vonesa në zbatim, por gjithashtu ka përkeqësuar publikun dhe përfituesit e mundshëm. E përbashkëta e të gjitha masave të marra nga

qeveria për të luftuar efektet e pandemisë në ekonomi është se ato kanë qenë kalimtare dhe jo aq efektive sa pritej fillimisht. Kjo e fundit ishte për një numër arsyesh, duke filluar nga shumë biznese të paregjistruara në Administratën Tatimore te një mungesë e madhe informacioni mbi rregullat e procedurës. Duke parë këto pako në mënyrë më gjithëpërfshirëse, vihet re që vendimet qeveritare nuk kanë marrë parasysh efektet afatgjata të masave të bllokimit në komunitetin e biznesit. Si pasojë, të gjitha pakot, si në nivelin kombëtar ashtu edhe në atë lokal, kanë përdorur një qasje të "shpëtimit të biznesit", një koncept i cili u përpunua gjatë gjithë punimit.

Nëse një qeveri e re vjen në detyrë gjatë tremujorit të parë të vitit 2021, asaj do t'i duhet të trajtojë shumë çështje me një program gjithëpërfshirës që adreson COVID-19 në mënyrë holistike në një transformim të ekonomisë që mbështetet gjithnjë e më shumë në energjinë e gjelbër dhe në politikat më miqësore me klimën. Vështirësitë kryesore në zbatimin e programeve të tilla të reja në periudhën afatshkurtër, por me një ndikim afatgjatë do të varen plotësisht nga gatishmëria e Qeverisë, si dhe e Asamblesë dhe anëtarëve të tij për të prezantuar programet në radhë të parë. Megjithatë, kjo nuk nënkupton që punonjësit e sektorit publik duhet të hiqen nga përgjegjësitë e tyre për tu përshtatur vazhdimisht me situatën dhe për të dhënë rekomandime që janë në përputhje me praktikën, qëllimet e institucioneve të tyre dhe ligjet në fuqi.

Sektori i biznesit luan një rol vendimtar në zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik të Kosovës (dhe për këtë arsye në afrimin me SDG), para së gjithash për shkak të krijimit të vendeve të punës, pasuar nga inovacioni, ndërmarrja dhe përfshirja e grave. Aksesit në financa është një çështje afatgjatë për NVMM-të dhe aq më tepër për investimet në EE në një kohë kur aktiviteti ekonomik është zvogëluar në një masë të konsiderueshme. Si rezultat, nëse qeveria lehtëson procesin do të ishte një hap konkret drejt rimëkëmbjes ekonomike, që nënkupton një qasje proaktive për të trajtuar efektet COVID-19.

Qeveria tashmë po merr mbështetje të jashtëzakonshme përmes institucioneve si GIZ, asistencë teknike e të cilit dhe projektet e mbledhjes së të dhënave (me referencë specifike në raportin ende të pabotuar mbi Tipologjinë e Ndërtimit) do të përmirësojnë më tej vlerësimet dhe do të pajisin më mirë qeverinë gjatë procesit të saj të planifikimit të investimeve. INF në përgjithësi duhet të mbetet i përfshirë ngushtë në vend për të lehtësuar tranzicionin e energjisë dhe dekarbonizimin e ekonomisë, jo vetëm për shkak të aksesit të tyre në zhvillimet më të fundit në sektor, por edhe për shkak të përdorimit të tyre me efikasitet të burimeve financiare si dhe ekspertizës së nevojshme të fituara nga përvojat e kaluara në rajon dhe më gjerë.